

SLIKA KOROŠKEGA USTOLIČENJA V LONDONSKEM ROKOPISU

JOSIP MAL

V svoji razpravi o osnovah ustoličenja karantanskega kneza sem pod zaglavjem »Upodobitve« zbral in v prilogah priobčil tudi vse dosegljivo slikovno gradivo. Kot prva in najstarejša upodobitev za našo državopolitično zgodovino tako pomembnega dejanja vojvodskega umeščenja po slovenskem kmetu je tam objavljen ustolitveni prizor, posnet po miniaturi iz rokopisa Avstrijske kronike o 95 oblasteh (vladavinah) v Mestni in univerzitetni knjižnici v Bernu. Temu bernskemu po opremi in nastanku soroden rokopis iste Avstrijske kronike se hrani v Britanskem muzeju v Londonu (The British Museum, London, Department of Manuscripts, Add. Ms. 16579). Ta ima na listu 105^b (stara paginacija 104^b) upodobljen zopet tudi ustolitveni obred, vendar pa mi je bila ta slika v času, ko je omenjeni moj spis izšel, za reprodukcijo nedosegljiva.¹ Po končani vojni šele mi je bilo mogoče priti do podrobnejših podatkov o tem londonskem rokopisu in do fotografske kopije kronistovega opisa ustolitvenega obreda s pripadajočo podobo, ki jo z dovoljenjem ravnateljstva Britanskega muzeja sedaj tudi objavljam.

Preden si ogledamo sliko in popis obreda po tej kroniki, pa ne bo odveč, če skušamo v zgodovinskem okolju najti nagibe, ki so nagnili avtorja kronike, dvornega kaplana Albrehta III. avguštinca Leopolda Stainreuterja, da je iz mnogih uporabljenih virov prevzel prav tudi podrobnosti koroškega vojvodskega ustoličenja, ki sta ga dva rokopisa želela tudi v sliki približati razumevanju svojih čitateljev. V ta namen je treba razjasniti celo zasnovo kronike, ki sestoji iz dveh delov: iz prave kronike in pa iz vrste vladarjev, ki so kdaj načelovali Avstriji. Sestavlja jevce plete v tem delu zgodbe, ki v njih sicer prevladuje fabulistica, vendar ne tako, da bi bilo vse pripovedovanje gola izmišljotina brez vsake zgodovinske podlage, brez resnejšega stvarnega ozadja in zlasti ne brez kakih državopolitičnih ciljev in pretenzij za bodočnost.

Povsod in v vsem prihaja na dan očitna težnja, da se z zgodovinskimi in umišljenimi sporočili postavi Avstrija na tako mesto, da se bo mogla častno pomeriti s katerokoli sosednjih dežel. Prvikrat je naš avtor orisal zgodovino dežele s širokim ozadjem, ki so v njem prvenstveno zastopane Avstrija, Češka in Ogrska, ter načel s tem prvič problem podonavske monarhije, ki je stal v ospredju evropske politike več ali manj vse do razpada habsburške vladavine. Zenitne zveze avstrijskih vojvod naravnava naš avtor zavestno proti Rimu, še večkrat pa jih veže s Češko in Ogrsko, le izjemoma dvakrat tudi z Bavarsko. Po namerah kronike stiki z Bavarsko skoraj popolnoma prenehajo, zato pa stopata na plan dva druga naroda, češki in madžarski.

Ta za določene namene preračunana usmerjenost je bila avtorju verjetno inspirirana po samem vojvodu Albrehtu III., ki je svoje zamisli pletel in predel dalje po zgledu svojega starejšega brata Rudolfa Ustanovitelja; ta se za dosego svojih visokoletečih načrtov ni ustrašil niti očitnih zlaganosti in ponaredkov. Opozorim naj le na njegov pozimi 1358/59 skovani privilegium majus ali interpolacijo o časti državnega arhivenatorja v Schwabenspieglovem rokopisu, ki naj bi ga v povezavi s Koroško izenačila s položajem nemških volilnih knezov. V naši kroniki naletimo v intencijah Albrehta III. na prvo paralelo k Valvasorju, ki mu je tudi večkrat skvaril resno in dokumentarno vrednost knjige njegov sodelavec in tako imenovani »glavni avtor« Erasmus Francisci, pod katerim imenom se skriva pl. Finx iz Lübecka (1627—1694), ki je eden prvih s pridobitnim pisateljevanjem obrtno se ukvarjajočih duševnih delavcev.

Na drugi strani pa moramo upoštevati, da so na avstrijskem vojvodskem dvoru skušali dohiteti in posnemati svoje sosede, ki so se vprav v XIV. stoletju v drznem zaletu povzpeli do zavidljive politične, kulturne in gospodarske višine. Takrat je pod velikim Anžuvincem Ludovikom dosegla Ogrska

trdno stališče v notranji in zunanji politiki, z visoko šolo v Pečuhu (1367) pa se je uveljavila tudi na kulturnem področju. Podoben vzpon je takrat doživljala tudi Poljska pod Kazimirom Velikim, ki je l. 1364 ustanovil vseučilišče v Krakovu in tako v tem za eno leto prehitel Rudolfa »Ustanovitelja« na Dunaju. Severna sosedna Češka si je pod vodstvom Luksemburžana Karla IV. priborila celo prvenstvo med nemškimi državnimi knezi. V istem stoletju je nastala češka rimana kronika z opisom dogodkov od prihoda Čeha pa do leta 1310, ki so jo pripisovali sto let pozneje živečemu Dalimilu. S to kroniko, pa tudi sicer se je v XIV. stoletju češka narodna zavednost prebudila do ponosne samozavesti, ki je povzročila exodus nemških dijakov s češkega, po Karlu IV. leta 1348 v Pragi ustanovljenega vseučilišča.

Pač tudi pod vplivom veljavnosti češkega življa je bila v Zlati buli l. 1356 uzakonjena dolžnost, da so nemški volilni knezi (in s tem tudi cesar sam) poleg nemščine in italijanščine obvladali tudi kak slovanski jezik. S privoljenjem svojega polbrata cesarja Karla IV. je oglejski patriarh Nikolaj nameraval ustanoviti vseučilišče v Čedadu za nemško, ogrsko, slovensko in italijansko mladino, za kar je prejel njegov prednik Bertrand de St. Ginnes l. 1359 tudi že papeževu privolitev.² Karel je ustanovil v Pragi tudi poseben samostan, kjer so gojili slovansko liturgijo. V tej zvezi je zanimivo, kar trdi avtor Avstrijske kronike, Dunajčan Leopold Stainreuter, v svojem s 6. aprilom 1384 datiranem prologu k nemškemu prevodu znamenitega dela francoskega liturgista in kanonista škofa Viljema Durantija (ok. 1237—1296), ki je zbral vse tisto, kar je bilo v zahodni cerkvi izza IX. stoletja v liturgični navadi. Ta njegov Rationale divinorum officiorum je bil silno cenjen in zelo razširjen. Zato se ne smemo čuditi, da ga najdemo med prvimi spisi, ki si jih je dal Habsburžan Albreht III. zase prevesti na nemški jezik.

V tem prologu razlaga Albrehtov kaplan in historiograf Stainreuter, kako je s privoljenjem rimske stolice prišlo do tega, da se v prisodobi sv. Trojice mašuje v treh jezikih: An dem ersten ist erwelet Chriechische zunge durch fuetreffunge der maisterschefte vnd weishait, die pey den Chriechen völichleichen ist gewesen, zu dem andern mal Lateinische zu erzaigunge des adels vnd der wirdichait, wan diser werlt zeitleich adel ist von den Romern chumen, so habent auch der erste pabste Petrus vnd der erst vnd hochst lerer sanctus Paulus dise stat mit irm blut gewirdigt vnd geczirët; darumb auch die selb chirich ein mueter

aller chirichen ist. Zu dem dritten mal di mess wirt begangen in Windischer sprache durch sache der braittunge vnd gemainhait, wann chain ainige sprach an ir selber ist so getailt als di man Windische nennet. Darumb ist si auch genumen an der Ebraischen sprache stat, wann do di Juden gotes wort versmachten vnd sich dem vnwirdig machten, do wart ez den haiden haimgesendet, alz in der aposteln puch geschribn stet. Vnd also wurden si darnach auch gephendet, daz der heiligen messe ampt irer sprach entfrumdet wurde vnd wurde der sprach verliehen, die der haiden ain michel tail begriffen hat, daz also in disen zungen würd erchennet vnd veriehen, daz Christus vnser herre ist in der ere gocz des vaters.³

Že prej označena, nemškemu zahodu odmaknjena in novim narodom se prilagodujoča politika prihaja do izraza tudi v tem, da je Albrehtov dvorni kaplan v svoji kroniki iz virov prevzel tudi opis ustoličenja koroškega vojvode. Na dunajskem habsburškem dvoru je bila še ob koncu XIV. stol. živa zavest, ki nam jo je v XI. stoletju sporočil prvi zapisovavec predloge za schwabenspieglovo interpolacijo o posebnih državnopravnih in jezikovnih pravicah koroškega vojvode kot predstavnika slovenske plemenske kneževine. St. gallenski rokopis poudarja takoj v začetku vrinka o pravicah koroškega vojvode, »wie ain Hertzoug von Kaerndern hett sine Rechtt von dem lande vnd ouch dem Rich«. Veljavnost in merodajnost dežele postavlja torej na prvo mesto, na drugem ima svoj pomen »tudi država«.

To stopnjevanje in pravno razlikovanje je dalje poudarjeno zlasti v tem, da si je novi vojvoda moral najprej zagotoviti pristanek ljudstva in dežele. Šele ko je to dosegel, so mu pripadle vse časti in pravice, die ain hertzog vnd ain herre des landes billich vnd von recht haben vnd niessen sol. Kadar je bilo vse urejeno v zadovoljnost prebivavstva in dežele, je šele mogel vojvoda stopiti pred cesarja oziroma kralja, da je prejel od njega fevd. Habsburžan Albreht III. je (verjetno že po zamisli svojega brata Rudolfa Ustanovitelja) poudarjal izredni in izjemni položaj koroške vojvodine, ki naj bi mu dala v sklopu srednjeveške nemške države tako ugledno mesto, kakor je bilo priznано kolegiju nemških volilnih knezov.⁴ S tem je hotel tudi pokazati, da habsburška posest koroške vojvodine ni toliko odvisna od podelitve fevda po nemškem cesarju, marveč od volje naroda, ki po svojem zastopniku šele poizveduje, če ima pretendent (ob der, der Herczog wil werden) potrebne lastnosti. Zato ima vojvoda tudi pravico, da se na

samem cesarskem dvoru zagovarja v slovenskem jeziku, kar je zopet v skladu s kronistovim stališčem v prologu *Rationala officiorum*: *durch sache der braittunge vnd gemainhait, wann chain ainige sprach an ir selber ist so getaillet als di man Windische nennet.*

Da bi še bolj poudaril samobitnost slovenske Koroške, naglaša vojvodov politični zaupnik še prav posebej, da se za dan ustoličenja odlagajo in tedaj rešujejo mnoge važne stvari in graja tiste, ki ne razumejo globokega pomena običajev ali pa se navadam še posmehujejo.⁵ Teh stvari avtor Avstrijske kronike o 95 vladavinah nikakor ni lahkomišelnost zapisal po nekih splošnih govoricah ali neodgovornih čenčah. Trditve je gotovo preveril po zanesljivih osebah. Na to kaže uvodni stavek: *ich han gehört, das vil gross sach werdent geschoben vff den tag, so der Herczog sitzet vff dem stuol ze Kernden.* Prav z istim uvodom dokumentira v svojem prevodu *Von der rais des pergs Synai* sporočilo, da se vidi Mrtvo morje iz samostanske spalnice na Sijonski gori: *ich han gehört, man müg es wol gesehen auz dem slaffhaus der minner prüder ze Monte Syon.* K. J. Heilig⁶ domneva, da je bil vir za ta slednji podatek Stainreuterjev znanec in palestinski romar Hertel von Liechtenstein.

Z izjemo omenjenega samostojnega pristavka o nespametnem preziranju starih običajev in reševanju važnih odločitev na sam dan ustoličenja sledi naš kronist pri opisu gosposvetskega obreda poteku, kakor ga je našel v Otokarjevi Avstrijski rimani kroniki, seveda v močno skrajšanem obsegu in v nevezani besedi. Pri tem sta se mu pripetila dva spodrsnja. Otokar pravi v verz 20051, da sta vojvodo spremljala dva plemiča na vsaki strani (torej skupaj štirje), Stainreuter pa govori le o dveh deželni gospodih, ker je v predlogi prezrl verz »*zuo ietweder siten*«. Nepravilen je dalje tudi končni dostavek, da je ustolitveni obred in pravico slovenskega zagovora potrdil kralj Rudolf. Neobičajno bi že bilo, da bi kak vladar v nerazumljivem in odvečnem častihlepju z listino zajamčeval in potrjeval stare običaje in zakoreninjene pravne navade. Deželni knez lahko upošteva mores terrae ali consuetudinem a priscis temporibus observatam, ker je obred po drugem viru naravnost *priscarum consuetudinum lex*, lahko pa se običajem tudi odreče in se jim ne podvrže, potrdil o tem pa ne izdaja; v splošnem so tudi raje čakali, da so razne pravne šege polagoma same zapadle v pozabo. Tudi Rudolf ni izdal kakega podobnega privilegija. Verz 20158 pri Otokarju

se namreč nanaša že na fevde Rudolfovega sina in vojvode Majnharda: *kunic Ruodolf lie sich niht bevillen, — durch sines sunes willen — herzog Meinharten er erzeigt, — daz sîn herze was geneigt — gegen im zallem guote.*⁷

Leopold Stainreuter je svojo kroniko dokončal ok. l. 1394, ko ji je bila po nasvetu vojvode Albrehta III. priključena še bajevna vrsta knezov in vladavin. Kot nekaka aprobirana poluradna deželna zgodovina je bila zelo razširjena, saj se je ohranilo nič manj kot 52 prepisov kronike, med njimi le 9 močno fragmentarnih. Izvod s prvotnim tekstom se je izgubil, najbliže mu je rokopis, ki je na gradu grofov Attemsov v Podgori pri Gorici. Vendar pa prof. Seemüller, ki je vse različne variante razdelil v skupine, pri svoji izdaji⁸ ni vzel za podlago teksta podgorskega rokopisa, ker je šele iz l. 1456, marveč nekoliko starejšega berlinskega. Seemüller je delu, ki so ga poprej pripisovali nekemu Mateju oziroma Gregorju Hagenu in je po svojem dialektu avstrijsko-štajerskega izvora, dal ime *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften*, ker se (l. 1909) še ni mogel z gotovostjo odločiti za avtorstvo dunajskega avguština in vojvodovega kaplana Leopolda Stainreuterja, kar je potem (l. 1935) dokazal K. J. Heilig v zgoraj (pri opombi št. 3) citirani razpravi.

Od ohranjenih rokopisov Stainreuterjeve kronike imata dva — kakor sem že zgoraj omenil — med drugim tudi najstarejšo doslej znano upodobitev ustoličenja koroškega vojvode. To sta rokopis v Mestni in univerzitetni knjižnici v Bernu (s sign. A 45) ter rokopis Britanskega muzeja v Londonu (Add. Ms. 16579). V navadni avtotipiji je bernsko miniaturo l. 1936 prvi objavil prof. Hans Fehr v svoji knjigi *Die Dichtung im Recht* (med tekstom in na ovoju knjige). V barvah in v izvorni velikosti je to podobo objavil l. 1941 prof. K. Rauch;⁹ po tej predlogi je bil napravljen kliše za moje Osnove ustoličenja karantanskega kneza.

Bernski rokopis (na papirju) ima rubricirano besedilo, ob robu risbe, arabeske ter več navodil za iluminatorja; kronika ima razen tega 2 večji inicialki, 25 celostranskih podob ter 82 slik grbov. Na listu 66^b je upodobljeno koroško ustoličenje: v sredini sedi na kamnitem sedežu moški, gologlav in z žezlom v desnici, rumeni vzorčasti plašč sega do tal; za njim na stolu z naslonjalom mož v rdeče-belo-zeleno progasti (kmetski) obleki z belo-rdečo čepico; pred obema v levem delu slike jezdec na črno-belo marogastem konju, v črnobelordeči progasti noši in s čepico v istih barvah, zadaj glava bika ter

dva moška v čepicah, okrašenih s peresi, eden od obeh plemičev kaže na sedečega kmeta v ozadju. Zraven pridejano navodilo za ilustratorja naroča: *dä mach wie ein pur uff dem veld in einem stein in stuol siezt vnd ein hertzög öch in purenkleid für inn kump mit einem stier vnd mit einem feldross vnd mit zwei lantzheren.*

Vendar je šel miniaturist preko teh predpisov: vojvodo je posadil kar na konja, namesto da bi ga pustil pešačiti med obema živalima, kmetu je ob stran obesil še meč, tudi ga ni oblekel v običajno sivo raševino, marveč v pisano blago, ki je po predpisih tiste dobe bilo pridržano le za višje stanovne. Med sedečega kmeta in prihajajočega vojvodo z njegovima spremljavecema (tu se se je slikar držal besedila kronike, ki v primeri z Otokarjevo rimano kroniko pomoto-

ma prisoja vojvodu le dva spremljevalca) in živalima je postavil še vojvodo na prestolu z vsem ornatom. Na eni in isti podobi je slikar v tako imenovanem pripovednem, kontinuirajočem načinu slikanja, ki je bilo v navadi še ob koncu srednjega veka in je živo še danes med preprostim ljudstvom, upodobil dvoje [v drugih primerih tudi troje ali še več] zaporedno potekajočih dejanj.¹⁰

Londonski rokopis Avstrijske kronike o 95 vladavinah je v opremi in nastanku po sodbi K. Raucha brat bernskemu, ki naj bi bil prepisan v frančiškanskem samostanu Königsfelden. Ta v švicarskem kantonu Aargau ležeči samostan je ustanovila l. 1310 kraljica Elizabeta na kraju, kjer je bil umorjen njen mož Albreht I. Elizabeta je bila hči Majnharda II., prvega koroškega vojvode iz hiše goriško-tirolskih grofov. Ven-

Slika ustoličenja po bernskem rokopisu

dar je umrla (l. 1313) kmalu po dozidavi samostana, pa mu je enako naklonjenost izkazovala njena hči Neža, vdovela kraljica ogrska, ki je umrla l. 1364 v Königsfeldnu, kjer sta tudi obe z nekaterimi člani svoje družine pokopani. Kot nekaka habsburška zadužbina je ostal samostan tudi v poznejših stoletjih v tesnih zvezah z avstrijskimi deželami in z njihovo vladarsko rodovino, pa je zato razumljivo, da so bili menihi že po tradiciji dobro poučeni o vseh stvareh in zadevah, ki so se tikale rodovine njihovih dobrotnikov in ustanoviteljev. V teh okoliščinah je zato tudi razumljivo, da so v umetniški opremi obeh svojih prepisov oficiozne Avstrijske kronike predstavili v sliki vprav tudi državnoopravno pomembni prizor koroškega vojvodskega ustoličenja.

Mojo l. 1938 izraženo domnevo, da sta oba rokopisa Schwabenspiegla z interpolacijo koroškega ustoličenja nastala v kakih bližjih odnosih do prvotnih dednih posestev na zadevnih vprašanih interesiranih Habsburžanov kje na ozemlju alemanskega narečja,¹¹ je K. Rauch konkretiziral tako, da je tako giessenški rokopis Schwabenspiegla kot tudi rokopis Kronike o 95 vladavinah nastal v švicarskem Königsfeldnu.¹² Na moje vprašanje glede bernskega rokopisa mi je tudi vodja Mestne in univerzitetne knjižnice (Burgerbibliothek Bern) Dr. Chr. v. Steiger ljubeznivo pojasnil, da je bernski izvod kronike pisal l. 1479/80 frater Klemens Speker v samostanu Königsfelden, kakor je to z nedvomno jasnostjo razvidno iz vpisa na str. 29/30 papirnega rokopisa.¹³

Slika ustoličenja po londonskem rokopisu

Naš londonski rokopis ni napisan niti z isto roko niti pod vplivom iste šole kakor bernski. Oba pa izdajata nekatere posebnosti alemanskega narečja (medtem ko je izvirnik kronike pisan v bavarsko-avstrijskem narečju), oba rokopisa imata dalje kolorirane inicialke, oba v tekstu po dve veliki začetnici ter vsak po 25 celostranskih slik in skoraj enako število grbov (londonski 83, bernski 82). Iz navodil za iluminatorja pri bernskem rokopisu (ki so pri poznejšem londonskem postala nepotrebna), bi mogli sklepati, da je ta kmalu po svojem nastanku služil za predlogo londonskemu, ki je glede na pravkar omenjene podrobnosti in okoliščine izvršitve ter glede na prej očitane težnje kronike in habsburške odnošaje do samostana v Königfeldnu najbrž prav tako tudi tukaj nastal.

Kar se tiče pisave same, so črke londonskega rokopisa tesneje stisnjene in povezane kot pri bernskem ter delajo vtis lahkotne, a vendar skrbne in lične gotske knjižne (ne poslovne) polkurzive. Oba pisca uporabljata malo okrajšav, v prvi vrsti za en, er, r, ra, vendar ima londonski izvod kronike morda nekaj več takih krajšav, ki pa se jih pisca promiscue poslužujeta. V londonskem rokopisu prevladuje okrogli r, medtem ko je ta pri bernskem skoraj pokončen. Iz starejše dobe sta oba obdržala tudi nadpisani o pri dvoglasniškem u. Ostri »v« na začetku besede uporablja londonski rokopis skoraj dosledneje. Novejšega (za XVI. stoletje tako značilnega) kopičenja konzonantov pa v naših rokopisih domala ne najdemo.

Med omenjenimi 25 celostranskimi slikami srečamo m. dr. podobo Boga očeta s soncem, luno in zvezdami, angela, ki podi prva človeka iz raja, Adama, kako orje, Evo, ki prede, Noetovo barko, kronanje Davida, Rudolfa, ki podeljuje Otokarju Češko v fevd, dalje je nekaj bojnih in vojaških prizorov in kot 14. celostranska slika sledi na listu 105^b (nove paginacije) koroško vojvodsko umeščenje, ki je v bistvu bernskemu zelo podobna, le da so barve druge in da je bernska miniatura v podrobnostih bogatejša. Barve londonske miniature so naslednje: okvirni rob slike je rdeč; oblačila oseb od leve proti desni: 1. kapa in ovratnik rumena, pas na kapi in jopič sta modra, hlače zelene; 2. ovratnik rumen, obleka rdeča; 3. kapa in hlače rdeče, jopa in škornji modri; 4. sedlo, prestol in stol so rumeni; 5. nebo je na vrhu zasenčeno s sivim; konj je siv; cvetlice rumene.

Rokopis na papirju ima 189 listov v velikosti 190 × 277 mm ter obsega 1. Die Cronick der erwirdigisten herrschaft Osterriich

do leta 1398 (objavil prvič Hier. Pez: *Mathaei cuiusdam vel Gregorii Hageni germanicum Austriae chronicon in Scriptorum rerum Austriacarum I*, Lipsiae 1721, 1045), 2. *Ettliche stuck wirdig ze schriben, gezogen uf anderen Historien und Coronicken der edlen herschaft Osterich* od lista 182 dalje; zadnji vpis v tem oddelku je iz leta 1408.

Kar zadeva usodo rokopisa, je bil l. 1594 lastnina Krištofa barona Wolckhenstain & Rodenegg etc., kakor popisuje to on sam na svojem z grbom opremljenem bakrorezu, prilepljenem k listu 2. Njegov vpis v nemščini na listu 1 pravi, da si je nabavil rokopis zadnji dan meseca julija 1588. Britanski muzej je kupil rokopis 9. januarja 1847 od g. Asher v Berlinu, kakor to na kratko omenja R. Priebsch (*Deutsche Handschriften in England*, vol. II, 1901, str. 146).¹⁴

Če si sedaj ogledamo tega lastnika rokopisa, moramo ugotoviti, da sodi rodovina Wolkensteinov v vrsto tirolskega praplemstva. Omenjeni Krištof pl. Wolkenstein-Rodenegg je bil rojen l. 1530 in je umrl v Rodeneggu l. 1600, pokopan je v briksenški stolnici, l. 1564 je bil povzdignjen v baronski stan, l. 1568 ga srečamo na odličnem upravnem položaju (Tiroler Erbstabelmeister- und Vorschneidamt), l. 1572 je postal tajni svetnik nadvojvode Ferdinanda Tirolskega; bil je lastnik posestev Rodenegg in Lienz. Poročen je bil z Uršulo pl. Spaur, roj. l. 1532, umrlo l. 1575 na gradu Bruck pri Lienzu. Na tem gradu so se med l. 1553—1561 rodili tudi nekateri njegovih sedmero otrok.¹⁵

Navedeni podatki o življenjski poti Krištofa Wolkensteinskega nam upravičljivo pojasnjujejo, da si je nadvojvodov tajni svetnik v svojem dinastičnem patriotizmu omislil za svojo knjižnico poluradni priročnik zgodovine in rodoslovja svojih vladarskih prednikov. Prav tako je tudi naravno, da mu je kot Tirolcu pri nakupu izvoda Avstrijske kronike bila jezikovno-dialektično in krajevno pač najbližja švicarska soseščina.

Ako primerjamo obe sliki, bomo takoj ugotovili, da je predstava ustoličenja v bernskem rokopisu mnogo točnejša in se verneje naslanja tako na priloženo navodilo kakor tudi na samo besedilo kronike o načinu umeščanja. Slika ustoličenja po bernskem rokopisu je bila že večkrat reproducirana, vendar še nikoli s pridejanim navodilom za iluminatorja. Priobčujemo zato bernsko podobo v celoti, ker je zanimivo videti, kako je pisec kronike pustil prazen prostor za pozneje vrisano podobo. Ta je bila namreč za spoznanje večja, tako da je prekrila ne-

kaj črk navodila; tudi rep konja moli preko tekstne širine v prazen rob lista.

Londonski rokopis je brez navodil, je pa očitno, da je ilustrator v glavnem prevzel osnovno razporeditev prikaza umeščanja iz Spekerjevega rokopisa. Ker je bil brez dvoma bolj neokreten in manj spreten risar, si je delo poenostavil tako, da je črtal oba deželana, ki sta spremljala vojvodo, tudi bika je izpustil, marogastega konja je pobarval v enotni sivi barvi, vojvoda na prestolu (v sredi) je brez vzorčastega plašča, prestol je brez pregrinjala, tudi kmetov stol je kaj primitiven. Na bernski sliki plava na modrem in osončenem nebu jata ptic, londonsko pa shematično zaključuje gora s cerkvijo na vrhu, nebo samo pa je zasenčeno v sivino, v zemljo so zasajene tri rumene cvetlice, v tem ko je hotel bernski prikazati cvetočo tratino. Mogoče bi tudi bilo, da je slika v londonskem rokopisu izdelal pisec rokopisa sam po vzorcu podobe bernskega rokopisa, ki pa jo je opravil poseben iluminator-strokovnjak.

Vojvodov prestol v sredini je v svojih obrisih točen posnetek bernskega, enako tudi kmetov, dasi zelo poenostavljeni stol, tudi oba konja naznačujeta v koraku iste gibe nog, pri obeh je enak tudi v vozlu povit rep, podobni so tudi kodri las vseh treh oseb, ista je drža nog pri jezdecu, oba kmeta sedita prekrizanih nog in s podobno gesto rok, ki je ista celo pri vojvodi na prestolu, čeprav je v londonskem rokopisu popolnoma neutemeljena, ker slikar vojvodi ni položil žezla v roke. Medtem pa, ko sedi na bernski sliki vojvoda (pravilno) na neosedlanem konju (Feldpferd),¹⁶ mu je slikar londonske podobe podložil rumeno sedalo.

Po vsej tej primerjavi sledi z vso gotovostjo, da je služila bernska miniatūra za predlogo iluminatorju (pisцу?) londonskega rokopisa, ki jo je le prilagodil svojim nedvomno skromnejšim sposobnostim. Vsak je po svoje pobarval oblačila nastopajočih oseb. V težnji po pestrosti in učinkovitosti pa sta oba prezrla, da bi morala po trdno uveljavljenem običaju obleči svojega kmeta v preprosto enobarvno, sivo raševino.

Ob koncu naj sledi še celotno besedilo odstavka Avstrijske kronike 95 vladavin o obredu ustoličevanja koroškega vojvode. Za osnovo je vzet tekst po londonskem rokopisu. Zaradi primerjave so v *oklepaju* dodane izrazitejše posebnosti iz *bernskega* rokopisa, pri čemer pa zgolj ortografske razlike niso upoštevane; kadar ima bernski rokopis kako dodatno besedilo, opozarja na to znak »+«.

Von hertzog Albrechten (Aulbrechten) kung Ruodolfs sun, die zwoundnu(n)czigest herschaft von Österrich.

Kvng Ruodolf ließ darnach ainen hof rüffen gen Ougstburg (Ögspurg), darzuo er allen fürsten gebot vnnnd herren zuo im ze komen. Die kamend (köment) dahin (däw hin) mit grosser gezierd (zierdt), darnach machet er sinen (där nachtet er sinen) sun graf Albrechten herzogen zuo (ze) Österrich vnnnd ze Styr, vnnnd grafe Meinharten von Tyrol macht (machett) er hertzog zuo Kernden. In der zyt (+ do) fuort kung Wenczlauß (Wentzläß) sin wib frow Guoten, kung Ruodolfs tochter gar erlichen haym gen Bechem. Doch (Do doch) bevalch kung Ruodolf sinem aidem (+ das ist siner | siner tochter man dem kung von Bechem), daß er absatzte den Zabischen von dem gewalt, das (+sy) im auch (öch) gelobtend (gelöptend) ze tuond alle herren (tuond die herren) von Bechem. Hertzog Albrecht (Aulbrecht) von Österrich vnd grafe Mainhart von Tyrol, hertzog in Kernden sich ze Ougstburg (Ögspurg) lieblich (liepplichen) schiedent von kung Ruodolfen vnd rittens (rittend) von dannan (dannen). Hertzog Albrecht (Aulbrecht) sich darnach vnderwand Österrich vnnnd auch (öch) Styren, grafe Mainhart zuo Tyrol fuor (Mainhart der fuor) gen Kernden vnnnd saß da ze Zoll nach den alten gewonhaiten vff dem stuol. Die selb gewonhait ist also, das ain puerrisch geschlecht, das da erbt, vnnnd der eltest puer (elltesch purr) des geschlechts (+ der) setz sich vf den staynin stuol, der in dem Zollveldt stät. Darnach kompt (so kumpt) der herczog für in puerrischen gewand, mit ainem stier vnd mit ainem veldpferitt. Den herczogen ouch zwein (öch zwen) lanczherren also wysent, der puerr (+ der) fragt ob der, der herczog wil werden, rechtens Cristens glouben syg (glöbens syge) vnnnd ain rechter richter vnnnd beschirmer der priesterschaft vnnnd (+ öch) witwen vnd ouch weisen (vnd weyszen). Darum die zwen lanczherren sweren (schweren) müssend (muossent) die in wysend. Darnach (+ so) rümbt (rumpt) der pur den stuol dem herczogen, der ouch (öch) also muoss sweren (schweren) vnnnd der pur (+ der) nimpt den stier vnnnd das veldpferit. Aber der herczog (+ der) licht miltiklich vff dem stuol sitzend sine lehen. Etllich vnvernünftig zellend die gewonhait für ain thorenspil, die der gewonhait haimlikait (heimlichheit) nit betrachtend. Ich han (hon) gehört (+ sagen), das vil gross sach (grosser sachen) werdent geschoben vff den tag, so der herczog sitzet vff dem stuol ze Kernden, die sust nit mogend werden betrogen (nitt

werden mugent betragen). Das recht hat der herczog von Kernden, wär (wer) inn (im) vor dem kaiser heßlich anspricht, so sol er vor dem rich in windescher sprach verantwurten. Das hat ouch (öch) also kung Ruodolf verbriefet.

OPOMBE

1. J. Mal, Osnove ustoličenja karantanskega kneza. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XXIII, 1942, str. 59. — 2. Czörnig, Das Land Görz und Gradisca, I (1873), 327. — 3. Konrad Josef Heilig, Leopold Stainreuter von Wien, der Verfasser der sogenannten Oesterreichischen Chronik von den 95 Herrschaften. Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung. Bd. 47, 1935, p. 273, 274. — 4. Jos. Mal, Die Eigenart des karantanischen Herzogtums (Südost-Forschungen, XX 1961), p. 35 ss., 40, 65–73. — J. Mal, Schwabenspiegel in koroško ustoličenje. Glasnik Muzej. društva za Slovenijo, XIX, 1938, p. 114 ss. — 5. Sto let zatem pravi Jakob Unrest, da je treba gledati bolj na dobro stvar ko na kako nespametnost in toži, da je postalo v deželi slabše, ko so opustili stare in dobre uredbe. Jacobi Unresti Chronicon Carinthiacum: Hahn, Collectio monumentorum, I. 485. — 6. Heilig, Leopold Stainreuter von Wien, o. c., 263, 286. — 7. Monumenta Germaniae historica. Deutsche Chroniken, t. V/1. Ed. Jos. Seemüller: Ottokars Österreichische Reimchronik, p. 262 ss., v. 19990 ss., 20158 ss., — J. Mal, Osnove ustoličenja karantanskega kneza, GDMS, XXIII, 1942, 7, 45. — Fr. Beyerle, Sinnbild und Bildgewalt im älteren deutschen Recht (Festschrift Ulrich Stutz, Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abt., 1938, 788–807). — 8. Monum. Germ. hist. Deutsche Chroniken, t. VI: Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften, p. 140. — 9. K. Rauch, Die Kärntner Herzogseinsetzung nach alemannischen Handschriften. Abhandlungen zur Rechts- und Wirtschaftsgeschichte. Festschrift Adolf Zycha. Weimar, 1941, str. 173–232;

slika ustoličenja pri str. 222. — 10. Ad. Goldschmidt, Die deutsche Buchmalerei, II. Bd., tab. 28, 62. — St. Vurnik, Slovenske panjske končnice. Etnolog, III, 1929, tab. II pri str. 168. — 11. J. Mal, Schwabenspiegel in koroško ustoličenje. Glasnik Muz. društva za Slovenijo, XIX, 1938, str. 110. — 12. K. Rauch, o. c. (Festschrift Adolf Zycha), p. 223 s., 229 s. — 13. O tem glej podrobnejše razpravljanje pri izdajatelju Kronike Seemüllerju, M G, Deutsche Chroniken, VI, uvod, str. 37. Prim. tudi K. Rauch, o. c. 218 ss. — 14. Za te podatke o rokopisu, o barvah miniature in za fotokopijo slike in opisa vojv. obreda se zahvaljujem g. T. J. Brownu, kustosu Britanskega muzeja. — 15. Po podatkih, ki jih je ljubeznivo oskrbela Heraldisch-genealogische Gesellschaft »Adler« in Wien po rokopisnem rodovniku družine grofov Wolkenstein v Innsbrucku. — Na dvoru in pri visokem plemstvu je prišla ponekod v navado posebna častna služba Vorschneiderja z nalogo, da je pri slavnostni mizi razrezal perutnino in manjšo divjačino; tudi je v tej spretnosti poučeval plemiške dečke (Edelknaben). — 16. Pomen izraza Feldpferd nam pomaga razjasniti Sachsenspiegel, ki določa, da spadajo k ženini doti-jutrnji konji, govedo, koze in prašiči, »ki gredo pred pastirjem«: dar hort to alle veltperde unde rindere unde czegen unde svin, die vor den hirde gat. Ko govori o odškodnini za pobite domače živali, ocenjuje mulo z 8 šilingi, prav tako vprežnega vola (tochochsen, v lat. prevodu bos aratrum trahens) in kobilu (den veltstriken, equa, konj, ki se še pase v ogradi; stricken, strizen, pohajati, potepati se) ter nadaljuje, da je treba nasprotno šteti 12 šilingov za polno delo sposobnega konja: andere veltperde, die to vulleme arbeide dogen, mit twelf schilingen. Za nedorasle (konje) se določi odškodnina po njihovi starosti. Jezdnega konja, ki na njem služi jezdec (rideman) svojemu gospodu, je treba odplačati z 20 šilingi (= 1 funt). Prim. Dr. H. Chr. Hirsch, Eike von Repgow, Der Sachsenspiegel, Landrecht, I. knj., čl. 24, § 1; III. knj., čl. 51, § 1. — Homeyer, Des Sachsenspiegels erster Teil, Landrecht, p. 346, 491, 182. — J. Mal, Osnove ustoličenja, str. 58.

